

FILOSOFIA LUI WILLIAM DIN OCKHAM

Autor: Oxana ȘIDLOVSCAIA

Conducător științific: dr. conf. univ. Ecaterina LOZOVANU

Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract: *William din Ockham, reprezentantul gândirii filosofice a perioadei medievale, efectuează studiul asupra esențelor comune în raport cu caracteristicile individuale a indivizilor și lucrurilor. Prin nominalismul și empirismul său, Ockham prezintă o epistemologie structurizată, prin care neagă cunoașterea intuitivă, îndreptînd cercetările asupra lucrurilor pe fundamentul experienței și deducției, formînd astfel concepte ce există independent de mintea omenească în exterior, păstrînd de-a lungul drumului credința în Dumnezeu și ordinea stabilită în natură.*

Cuvinte cheie: *realism, universalii, esență, natură comună, nominalism, empirism, similitudine, "briciul lui Ockham", termeni de intenția întâia, termeni de intenție secundă, epistemologie.*

William din Ockham, anii de viață circa 1285-1349, s-a născut în satul Okham, situat nu departe de Guildford, lângă Londra. Detaliile vieții sunt obscure, deseori produsul presupunerilor. În anul 1306 este hirotonisit subdiacon. Student la Universitatea Oxford în jurul anului 1309, în curînd devenind membru al Ordinului franciscan. Urmează studiile la Oxford pînă în anul 1315. Între 1315-1319 ține prelegeri despre Biblie, și între 1317-1319 – cursuri despre "Patru cărți de sentințe" ale lui Peter Lombard, foarte influentele în acea perioadă.

Ockham deține titlul de Magister theologiae, dar nu deveni niciodată profesor titular al catedrei de teologie, probabil din cauza lui Lutterell, un tomist subtil, eliberat din funcția de cancelar al universității. Lutterell pleacă la Avignon, în anul 1323, la reședința papei Ioan al XXII-lea, unde începe să denigreze numele lui Ockham, susținînd că acesta prezintă în cartea sa "Comentarii la sentințe" concepții eretice și periculoase. În 1324 Ockham este convocat la Avignon pentru cercetări, care au durat 3 ani. Ockham nu-și retrage concepțiile.

Michael din Cesena, generalul Ordinului franciscan, și-a atras, de asemenea condamnarea papei, astfel împreună cu Ockham și Bonogratia (alt membru al Ordinului) fuge din Avignon, unde sunt luați sub protecția lui Ludovic de Bavaria. Ludovic a instalat la Roma un antipapă, care, în schimb, îl încoronează noul împărat al Împeriului Roman. Ockham, Michael și Bonogratia se întîlnesc la Munchen cu noul împărat, fiind excomunicați de Biserica catolică și de propriul lor ordin. După moartea lui Michael (1342) și Ludovic (1347), Ockham caută reconciliere cu Biserica și ordinul franciscan. Moare în anul 1349, înainte să se fi luat o decizie în privința reconcilierii.

Ockham poate fi considerat un Ionus al filosofiei. Viziunea sa este îndreptată spre două direcții: către Evul Mediu și către unele dintre ideile iluminismului, printre care este empirismul lui John Locke și David Hume și către aspectele materialismului. Ockham se apreciază singur pe sine drept un simplu autor ce reînterpretează o tradiție deja stabilită. Problema centrală pe care o tratează în lucrările sale are ca scop să reabiliteze pe filosoful grec, Aristotel, în fața creștinismului. În gândirea lui Ockham există o distincție netă între rațiune și credință. Teologia reprezintă un ansamblu de adevăruri, unde rațiunea își pierde puterea în fața credinței. Modul de acumulare a acestor adevăruri este bazat pe revelației.

Tradiția, moștenită de Ockham, se caracterizează în primul rînd de realism. El se manifestă în cele mai diferite forme. Inteligența umană are capacitatea de a individualiza generalul, oferindu-i o existență de sine-stătătoare sau existența ca făcînd parte componentă a individului particular. Esențele pe care le deduce un individ particular la cercetarea adevărurilor necesare se derivă din realitatea extralingvistică. Astfel, cînd universalul este tratat ca un element izolat de ansamblu, însușirile care i se atribuie nu sunt doar caracteristicile particulare obiective, exprimate în mod verbal cu ajutorul lingvisticii, ce este în sine o capacitate obiectivă implementată în subconștiința individului. Aceste însușiri reprezintă referințe reale și ontologic distincte în lume sau dincolo de ea, independent de indivizi sau trăsăturile lor particulare, cu ajutorul cărora a apărut clasificarea indivizilor, plasîndu-i sub termeni generali. Adevărurile despre lucruri

concrete, la care ajunge individul în urma procesului gândirii aprofundate, folosind ca punct de pornire termenii generali universali, se încadrează în ansamblul percepției existenței, ca componente individuale.

Problema universalilor constă în raportul dintre universalitatea conceptelor și faptul că, aparent, obiectele independente sunt lucrurile particulare. La rezolvarea acestei probleme, realiștii ar argumenta, că fără un sistem de entități reale, adică adevăruri independente de conștiința umană, fără existență obiectivă nereciclata de către sentimente, sistemul de termeni universali ar fi de natură arbitrară, convențională și subiectivă. Aceasta ar duce la imposibilitatea de a alege un mod rațional de a percepe lumea conform unor sisteme obiective, astfel născându-se o anarhie a gândirii, în cadrul căreia va fi imposibil de perceput lucrurile în mod rațional, cu ajutorul temeiurilor și standartelor demonstrate, sigure și independente de conștiința omului în mediul exterior.

Realismul moderat, care persistă în această perioadă, înaintează ideea existenței unei margini bine conturate, reale între esența comună universală și caracteristicile individuale a părților componente a acestei esențe. Gruparea lucrurilor, ce sunt determinate ca fiind de același fel după anumite trăsături, ce pornesc de la Unul singur, originalul, alcătuiesc acea natură comună, datorită căreia lucrurile există așa cum ele sunt.

Filosofia lui Ockham se începe de la respingerea realismului, cu scopul de a găsi explicații alternative. Cu alte cuvinte, separare esențelor explicabile din punct de vedere ontologic de caracteristicile ce individualizează lucrurile. Ca consecință apare nominalismul și empirismul.

Ockham susține ideea că natura nu poate fi comună împărțită de toți indivizi. Fiind unică și indivizibilă, nu este posibil ca ea să fie împărțită de mai mulți, iar dacă natura este multiplă, toate multiplicitățile sale sunt fiecare unice, deci nu pot fi comune între diverși indivizi. Interpretând intenționalitatea existenței naturii, determinăm caracterul univoc sau echivoc al acestora. Ockham percepe astfel realitatea, încât propoziția "echivocul este univoc" să fie adevărată, deoarece unul și același "lucru", poate să se comporte și ca univoc și ca echivoc luând în considerație sistemul de referință. Micșorând ideea la termeni mai inferiori "naturii", se aduce exemplul că "omul" poate fi și tată și fiu, dar nu în raport cu unul și același individ.

Ockham este un realist, deoarece nu neagă existența sistemelor de clase naturale independente de intelectul nostru. Nominalismul său se neagă prin condiția pusă de a se exprima corect referindu-ne la esențele sau naturile comune distincte din punct de vedere ontologic sau real, de caracteristicile individualizante și împărțite de toți indivizii de același fel și numai de ei.

Universalitatea este proprietatea ideilor, mai pe urmă a limbajului prin care acestea se exprimă, dar nu a entităților și naturilor generale. În viziunea lui Ockham, universalii sunt concepte, existența lor fiind asemănătoare cu stările de spirit. Nominalismul conturează ideea că indivizii au un singur lucru comun riguros, acela de a se grupa sub același nume universal.

La Ockham, nominalismul și empirismul coexist într-o strânsă legătură, a doua completându-o pe prima prin aceea că nu există esențe comune, percepute de către intelect, ci numai indivizi percepuți prin intermediul simțurilor, creând astfel similitudini în caracteristicile acestora. Astfel individul formează o concepție asupra sensurilor termenilor universali și sfera lor de aplicație. Deci conotația sau semnificația unui termen universal este o acumulare de caracteristici pe care le percepem drept similare pentru un grup de mai mulți indivizi sau lucruri, și ne formăm anumite criterii după care noi plasăm oricare individ sau lucru sub termenul dat. Înțelesul unui termen universal este explicat nu prin faptul că denotă o esență comună, distinctă de caracteristicile lucrurilor sau indivizilor concreți, ci prin înșiruirea similitudinilor extrasre din cadrul a mai multor lucruri sau indivizi, iar abilitatea de a exprima lingvistic similitudinea, sugerează din nou o natură comună. Însă Ockham susține că noi percepem aceasta nu prin înțelegerea naturii comune diferite de caracteristicile individuale, ci găsind puncte comune în aceste caracteristici, care compun naturile individuale sau caracteristici ale indivizilor înșiși.

În problema universalilor, Ockham exclude problema metafizică în ceea ce privește determinarea lucrului ca forma de individualizare a universalilor, deoarece nu există universalii ce să fie individualizate. În acest sens Toma d'Aquino a sugerat că universalii sunt individualizate în virtutea faptului că sunt ilustrate prin intermediul frânturii sau bucăți distincte ale materiei. Însă Duns Scotus e de părerea că esența universală este condiția primordială fără de care lucrurile ar înceta să existe în felul în care există, și ea este susținută de esența individualizantă

Ockham se confruntă cu problema logică de a reduce conceptele universale la entități ce le consideră unice existențiale. De asemenea, el înfilnește problema epistemologică, căutând să prezinte un proces a formării conceptelor universale.

Pentru Ockham semnificația primă o au expresiile mentale, stări mentale, cu care expresiile folosite oral sau scris, primesc semnificații stabilite convențional. Semnele mentale înseamnă ceea ce reprezintă în mod direct, în timp ce expresiile lingvistice sunt din punct de vedere convențional.

Termenii sunt o parte componentă a propozițiilor, și semnificația lor variază în dependență de contextul în care se plasează. Diferențiem termeni naturali și concepte. Ockham iese în evidență prin aceea că face o distincție între "termeni de primă intenție" și "termeni de intenție secundă". "Termeni de intenție primă" sunt acele noțiuni ce denotă semnul natural al lucrului (de exemplu "Socrate", ce este denumirea directă a lucrului Socrate), iar termenii ce dau o explicație termenilor de "intenție primă" sunt de "intenție secundă". Ockham susține că credința realistă în termeni universalii, ce reprezintă obiecte sau entități distincte de entitățile individuale, este o consecință a cofuziei între cele două niveluri de intenționalitate: termeni ce reprezintă lucruri și termeni ce reprezintă termeni, discuții despre un limbaj obiectual și discuții despre limbaj obiectual într-un limbaj metalimbaj. Această greșeală duce la percepția greșită a discuției mentalingvistice, ca o discuție despre lucruri.

Cea mai faimoasă caracteristică a gândirii lui Ockham este "briciul lui Ockham", principiul metodologic, de economie, ce constă în comprimarea la minim a cantității tipurilor de entități postulate ca distincte în lume. În privința realismului și a postularilor unor esențe ontologice reale, Ockham face obiecții justificate prin aceea că ele nu sunt necesare pentru a explica modul în care ajungem să clasificăm lucrurile într-o manieră universală. Referirea la entități abstracte reale cu ajutorul termenilor universalii, se poate înlocui cu analiza acestor termeni, referindu-ne numai la indivizi. Termenii raționali, de exemplu acelea ce pun în comparație doi indivizi, A și B, nu denotă entități diferite de indivizi. Când acest termen se referă la A sau la B, primim caracteristica sau al lui A sau B. Deci singurile lucruri existente sunt anume indivizii: ca substanțe individuale, cu adevăruri individuale.

Critica lui Ockham a fost învinuită ca lipsită de substanță centrală, deoarece combătea teoriile, care nu au fost confruntate de către unii dintre cei mai importanți filosofi medievali ca Toma D'Aquino și Duns Scotus. Concepția lui nu a fost primită din cauza credinței sale în distincția dintre esența comună a indivizilor și ceea ce constituie individualitatea lor poate fi o distincție reală, însemnând că această distincție se referă la lucruri de același fel, iar Ockham a fost condus la această teorie de un model substanțial și nu verbal. Se poate observa caracteristica extralingvistică formală și obiectivă, dacă modelul studiului devine un termen mai mult verbal, de exemplu "umanizare", folosindu-ne de tot acel proces de gândire profundă, și care nu este o distincție dintre entități individuale separabile. Nu este clar și suficient de a forma o distincție extralingvistică și metafizică prin atribuirea esențelor lucrurilor, luând un model gramatical verbal, ca opus numărului aceluiași lucruri.

Referindu-ne la epistemologia lui Ockham, observăm că el diferențiază actele de înțelegere intelectuală și judecată. Înțelegerea este faptul de a clădi conștient fundamentul pentru o judecată care constituie determinarea și convingerea că o frază este adevărată sau falsă. El respinge cunoașterea intuitivă, pe baza căreia se construiește o judecată asupra activității contingente evidente, cunoașterea abstractă, pe baza căreia nu putem construi judecăți evidente asupra activității contingente. Activitatea contingentă se referă la existența obiectului sau la proprietățile sale contingente. Obiectele studiului rămân aceleași, atenția fiind concentrată asupra modului de înțelegere. Cunoașterea intuitivă oferă înțelegerea obiectului determinată de obiectul însuși înțeles. Pe de altă parte, cunoașterea abstractă presupune cunoașterea anterioară intuitivă a obiectului, determinarea înțelegerii fiind insuficientă doar cu ajutorul obiectului înțeles. Ockham este realist în privința obiectelor individuale sau proprietăților lor individuale în lumea exterioară. El nu neagă că în actele mentale ale cunoașterii intuitive judecata se formează din obiecte și proprietățile acestora așa cum ele există în afara minții. Caracteristica cunoașterii intuitive este lipsa de distincție între percepția obiectului și felul în care el există cu adevărat. Ockham susține că putem avea de asemenea o cunoaștere intuitivă a stărilor mentale înțelese în mod introspectiv.

Gândirea lui Ockham se îndreaptă spre corectarea interpretării greșite a lui Aristotel, ce susține că Dumnezeu chiar dacă crează, nu crează sisteme de clase considerate a priori. În viziunea gânditorului, Dumnezeu poate să producă înăuntrul individului o stare mentală precum cunoaștere intuitivă, din punct de vedere fenomenologic, aceeași intuiție, care se manifestă ca și când am avea o cunoaștere intuitivă reală, fără să fie absolut necesar ca acest obiect să existe în realitate. Aceasta este suficient pentru a întemeia o judecată evidentă asupra existenței obiectului.

Empirismul lui Ockham se bazează pe explicațiile lumii naturale. Știința se ocupă cu prezentarea lucrurilor așa cum ele există în realitate și nu altfel, înaintând proporții acumulate în urma raționamentului deductiv. Totuși, doar prin experiență este posibilă înțelegerea completă a lucrurilor, compusă din seturi de propoziții referitoare la obiect și nu numai, a căror sens trebuie perceput corect în conținutul realității. Astfel,

chiar și înțelesurile evidente trebuie susținute de experiențe. Pentru Ockham, ca și pentru Locke, sensurile termenilor și propozițiilor derivă din experiențe. Ockham extinde marginile științei pentru a include premisele ipotetice sau condiționale a demonstrației și a dovezilor.

Ockham susține că existența lui Dumnezeu este absolut necesară, de unde derivă afirmația că lumea are o existență și natură contingentă, iar necesitatea se aplică numai în cadrul vorbirii și a limbajului, și nu a evenimentelor și lucrurilor din lume. Prin logică, în lume orice poate să se nască din orice, și singurul lucru ce îi poate determina existența este experiența.

Ockham nu neagă existența ordinii în natură, care formează fundamentul descoperirii conexiunilor universale în lume. Ceea ce le neagă este necesitatea metafizicii, care ar putea fi descoperită prin raționamentul deductiv. Conexiunile din lume poartă caracteristica contingentă, și deci se asumă prin definiții susținute de cunoașterea intuitivă. Astfel, pentru a căpăta o cunoaștere ce depășește marginile definiției, apelăm la experiență. Dacă existența conexiunilor ar avea loc pe fundamentul analiticii și definirilor, atunci prelucrarea lor ar avea natură pur lingvistică.

Ockham crede că Dumnezeu a creat lumea după o anumită ordine, ce ne dă posibilitatea să descoperim legile naturale obiective. Dar, fiindcă aceste legi sunt contingente adevărate, iar Dumnezeu ar fi putut să orînduiască legile diferit de convingerile noastre, drept faptul că la Creație nu s-a limitat la o simplă necesitate de a orîndui lucrurile. Astfel, deoarece orînduirea lumii nu este cauzată de o necesitate, descoperirea regularității rînduirii lor nu este cognoscibilă numai prin raționament aprioric, condiția caruia este existența din necesitate, a imposibilului și a posibilului. Avem nevoie de o experiență, ce deduce "existența", care însă nu este necesar să existe. Dumnezeu crează ordinea, din care noi reeșim că faptul B urmează faptul A, A este semnul că urmează B, și avem certitudinea, referindu-ne la Dumnezeu, că B va urma cu adevărat. Aceasta nu înseamnă că efectul lui B depinde de Dumnezeu, și nu de A, ci Dumnezeu alege de a susține ordinea, în care A este cauza lui B.

Ockham nu abordează problema ce urmează să fie confruntată de David Hume în secolul al XVIII-lea, ce încearcă să redea credinței o explicație rațională, el încearcă să determine granițele între esența universală a lumii și componentele acestei lumi, ca existențe independente, indiferent de caracteristicile comune ce le plasează sub același nume real.

Bibliografie

1. Sand J., *Introducere în filosofie occidentală*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.
2. Ockham W., *Despre universalii*, Ediție bilingvă, traducere din limba latină de Alexander Baumgarten, comentarii, note și studiu de Simona Vucu, Editura Polirom, Iași, 2004.